

УДК 347.991(477)

М. Деменчук,
аспірант кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОГО СУДУ В УКРАЇНІ

Питання щодо моделі судової системи України протягом тривалого часу залишається актуальним для дискусій серед науковців і політиків. На сучасному етапі судової реформи 02.06.2016 Верховною Радою України в прийнятому Законі України «Про судоустрій і статус суддів» вирішено деякі проблематичні питання судоустрою в нашій країні.

Із набранням вищеназаним Законом чинності 30.09.2016 у судовій системі відбулися значні зміни. Так, змінено порядок зайняття посади судді (відтепер призначення відбувається на конкурсній основі), процедура створення та ліквідації судів, підвищений віковий ценз для кандидатів на посаду судді з двадцяти п'яти до тридцяти років, передбачено оновлення місцевих та апеляційних судів, створення Вищого антикорупційного суду й Вищого суду з питань інтелектуальної власності, закріплено безстрокове призначення суддів без випробувального терміну, ліквідовано інститут народних засідателів, звужена суддівська недоторканність, замінено Вищу раду юстиції Вищою радою правосуддя, головне, Закон замінив наявну чотирирівневу судову систему (місцевий суд – апеляційний суд – вищий спеціалізований суд – Верховний Суд України) трирівневою (місцевий суд – апеляційний суд – Верховний Суд) шляхом ліквідації Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів і створення, замість них, нового Верховного Суду.

Проблему змін у сфері судоустрою розробляли відомі вчені-юристи: В. Долежан, С. Ківалов, М. Погорецький, С. Прилуцький, М. Сірий та ін.

Завданням статті є дослідження змін, що відбулися в статусі Верховного Суду України, їх перспектив, можливих недоліків і шляхів їх усунення.

Згідно з перехідними положеннями Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016, на матеріально-технічній базі Верховного Суду України та базам Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищого господарського суду України, Вищого адміністративного суду України буде утворений Верховний Суд. Законодавець установив для цього шестимісячний термін із дня набрання законом сили, тобто новий суд має почати діяти на початку другої декади 2017 р. Серед змін, що відбулися у вищому судовому органі, можна відзначити такі.

По-перше, змінюється назва судової установи. Слово «Україна» з неї вилучається. Судді Верховного Суду України зазначають, що це нововведення має семантичний характер, адже повноваження Верховного Суду України не змінюються. Можливість здійснення правосуддя як суду касаційної інстанції не можна вважати новим повноваженням, адже Верховний Суд України мав його до прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 [1, с. 12]. Отже, ця зміна не має змістового значення та в деяких випадках може навіть викликати плутанину.

По-друге, змінюється статус цього судового органу. У зв'язку з вилученням із Закону словосполучення «суди загальної юрисдикції» статус Верховного Суду закріплюється так: «Верховний Суд є

найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом» [2, ст. 36]. Вилучення словосполучення «суди загальної юрисдикції» потягло за собою й вилучення положень щодо Конституційного Суду України, що, на нашу думку, є недоліком.

По-третє, змінюється структура суду. Відтепер вона передбачає функціонування Великої Палати Верховного Суду, Касаційного адміністративного суду, Касаційного господарського суду, Касаційного кримінального суду та Касаційного цивільного суду. Адвокат А. Турій негативно ставиться до таких змін, звертаючи увагу на те, що суди вищих інстанцій, які діяли раніше, фактично лише змінять вивіски, але, можливо, не змінять своє місцезнаходження, тому такі зміни нагадують косметичні [3]. У такому разі ця зміна, дійсно, матиме тільки зовнішній характер, але у зв'язку з тим, що їх місцезнаходження ще не визначено, сподіваємося, що така ситуація не виникне.

По-четверте, зростає й кількість суддів, що входять до складу цього суду. Ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 закріплює, що до складу Верховного Суду входять судді в кількості не більше ніж двісті. Можна відзначити, що збільшення кількості суддів є арифметично обґрунтованим, адже структура Верховного Суду є більш розгалуженою, ніж у Верховного Суду України.

По-п'яте, як уже було зазначено раніше, судді призначаються на посаду на підставі конкурсу. Конкурс до Верховного Суду розпочався 07.11.2016, його проведення покладено на Вищу кваліфікаційну комісію судів України. До цього нововведення загалом ставляться позитивно. Суддя Октябрського районного суду м. Полтави Л. Гольник зазначає, що формування Верховного Суду буде здійснюватися на принципово нових засадах. До цього часу процедура зайняття посади судді Верховного Суду була закритою, а аргументи на користь того

чи іншого кандидата залишалася поза увагою не лише суспільства загалом, а й самих суддів. Суддя Господарського суду Одеської області Ю. Бездолі наголошує, що конкурс до Верховного Суду сприятиме підвищенню довіри до судової влади серед населення [4].

Судді Верховного Суду України, навпаки, вважають неприйнятним проведення такого конкурсу для вже працюючих суддів, які під час проведення судової реформи не змінюють рівень суду, аргументуючи тим, що судді Верховного Суду України були обрані на посади безстроково, згідно з передбаченими законодавством процедурами, і можуть бути усунені з посад лише в передбачених законом випадках, включаючи непідтвердження відповідності займаній посаді. Верховний Суд України до 2010 р. був касаційною інстанцією та найвищим судовим органом одночасно, після 2010 р. з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» переглядав справи з підстав неоднакового застосування норм матеріального права, а пізніше й процесуального. А отже, усі судді Верховного Суду України вже були суддями касаційної інстанції та водночас суддями найвищого судового органу. Тому вони мають бути переведені на посади суддів Верховного Суду як суду того самого рівня без конкурсу й навіть без їхньої згоди на це. Лише в разі відмови від такого переведення (що може розцінюватися як незгода на переведення) їх може бути звільнено з посади судді [1, с. 23]. На нашу думку, зауваження суддів Верховного Суду України є доречним, адже судді, які вже працюють, були обрані відповідно до встановленого законом порядку, а тому можуть бути звільнені лише в передбачених законом випадках.

Окрім цього, Пленум Верховного Суду України звертає увагу й на деякі інші суперечності, у зв'язку з чим 05.10.2016 було направлено до Конституційного Суду України конституційне подання щодо відповідності (конституційності) окремих положень пунктів розділу XII

«Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII статтям Конституції України.

Пленум Верховного Суду України наголошує на перевищенні повноважень Верховною Радою України, яка у XII розділі «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 закріпила порядок ліквідації Верховного Суду України у спосіб, що не передбачений ні Конституцією України, ні її Перехідними положеннями. На думку експертів Верховного Суду України, «відсутність конституційних підстав для ліквідації та виключно законодавчого передбачення такого способу ліквідації найвищої судової установи створює небезпечний прецедент щодо подальших довільних дій органу законодавчої влади, а саме з власної ініціативи чи у зв'язку зі змінами політичного устрою ліквідувати та утворювати й будь-який інший державний орган з конституційним статусом, у тому числі новостворений Верховний Суд, адже не передбачається закріплення такого порядку в Основному Законі України. Такі дії в майбутньому можуть слугувати засобом тиску на суддю, порушення гарантій незалежності судової влади в цілому та, як наслідок, – порушення права кожного на судовий розгляд» [1, с. 10].

Заступник Голови Верховної Ради О. Сироїд негативно прокоментувала точку зору Пленуму Верховного Суду України, стверджуючи, що йдеться не про повноваження президента чи парламенту, а про установчу владу українського народу, яку здійснює парламент, змінюючи Конституцію. Вона вважає, що за таке твердження весь склад Верховного Суду мав би бути дискваліфікований і звільнений [5].

Судді Верховного Суду України також звертають увагу на те, що некоректно говорити про ліквідацію Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів. Перехідні положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» прямо не передбачають

правонаступництво Верховного Суду, лише закріплено, що цей Суд створюється на матеріально-технічній базі Верховного Суду України та Вищих спеціалізованих судів. Проте, на думку експертів, ліквідація цих судових органів не за формальною процедурою, а як юридичних осіб публічного права може бути лише в разі припинення ними публічних функцій.

Голова Верховного Суду України Я. Романюк зазначає: «Те, що сталося з юридичної точки зору – це не ліквідація, а злиття трьох вищих судів і Верховного Суду України до нової установи – Верховний Суд без слова «України». І це є нічим іншим, як реорганізацією судів шляхом їх злиття» [6]. До того ж запропонована модель створює ситуацію, коли в державі одночасно існуюватимуть два найвищих судових органи: Верховний Суд України, який продовжує свою діяльність, і Верховний Суд, який ще не діє, але до якого призначаються судді за конкурсом на вакантні посади.

Аналізуючи положення Закону, можна сказати, що він має суттєві суперечності, які надалі необхідно буде виправити. Незважаючи на це, на нашу думку, головним є повне збереження повноважень Верховного Суду особливо в частині забезпечення єдності судової практики. Функціонування в його структурі касаційних судів також може покращити ситуацію з її уніфікацією. Але, з іншого боку, виникає питання щодо доцільності ліквідації вищих спеціалізованих судів.

Лише з часом повною мірою можна буде стверджувати про позитивний або негативний характер проведених змін.

Ключові слова: суд, судова система, судоустрій, Верховний Суд, подання.

Стаття присвячена вивченню змін, що запровадив Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016, у статусі Верховного Суду України як вищої судової інстанції, його складі, структурі, перспектив цих змін і їх недоліків.

Статья посвящена изучению изменений, которые ввёл Закон Украины «О судоустройстве и статусе судей» от 02.06.2016, в статусе Верховного Суда Украины, его составе, структуре, перспектив этих изменений и их недостатков.

The article is devoted to the study of the changes, which happened in the result of adoption the Law of Ukraine “On the Judicial System and Status of Judges” of July 02, 2016, in legal status of the Supreme Court of Ukraine, its structure, composition, prospects of these changes and their deficiencies.

Література

1. Конституційне подання щодо відповідності (конституційності) окремих положень пунктів: 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України від 2 червня 2016 року № 1402-УШ «Про судоустрій і статус суддів» статті 6, частинам першій і другій статті 8, частині другій статті 19, частинам першій і дру-

гій статті 24, частинам першій і другій статті 55, частинам першій, п'ятій і шостій статті 126 Конституції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://goo.gl/WiPB2z>.

2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

3. Судова революція. Експерти розповіли про «зради» і «перемоги» закону про суддів // Протокол. Юридичний інтернет-ресурс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://goo.gl/bqY22H>.

4. Перезагрузка: как теперь будут выбирать судей // Новое время [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://goo.gl/TrsnmL>.

5. Сироїд: через оскарження судової реформи Верховний Суд слід звільнити // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prawda.com.ua/news/2016/10/4/7122591/>.

6. Я.М. Романюк: повноваження Верховного Суду після набуття чинності змін до Конституції в частині правосуддя не змінилися [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://goo.gl/sGOKR0>.